

*Опольська Н. М.,**кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Вінницького національного аграрного університету*

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Анотація. У статті досліджується історія розвитку права на свободу творчості у Стародавній Греції. Автор розглядає зміст становлення права на творчість, його правомочностей на основі дослідження джерел права, історико-правових пам'яток, результатів творчої діяльності у Стародавній Греції.

Ключові слова: право на творчість, свобода творчості, творча діяльність, авторське право.

Постановка проблеми. Право на свободу творчості є фундаментальним поняттям теорії інтелектуальної власності. Вперше воно було відображено в Міжнародному біллі про права людини. Відтоді усі демократичні держави на рівні конституційних актів проголошують це право і встановлюють гарантії його забезпечення. Теоретичним підґрунтям цього права є вчення про природні права людини, які надаються людині в силу самого факту народження і належать їй незалежно від закріплення в законодавстві. Генезис права на свободу творчості має багатомісячну історію. Законодавчому закріпленню зазначеного права передують усвідомлення соціальних потреб у вільній реалізації творчих здібностей людини та отримання зиску від використання інтелектуальних здобутків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не дивлячись на актуальність зазначеної проблеми, у юридичній науці недостатньо досліджень присвячених генезису права на творчість. Дослідженню історичних аспектів становлення та розвитку права на творчість присвятили свої праці Л. Альохіна, В. Авдєєва, Ю. Борисова, Л. Вишневський, С. Лисенков, Т. Мілова, Д. Шапорєва та інші. Однак недостатньо уваги приділено питанням генезису права на свободу творчості у Стародавній Греції.

Мета статті – проаналізувати витоки права на свободу творчості у Стародавній Греції на основі дослідження джерел права, історико-правових пам'яток, результатів творчої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення права на творчість нерозривно пов'язано з розвитком Стародавньої Греції. В основу генезису правового регулювання творчості було покладено раціоналізм мислення греків, усвідомлення цінності людської особистості, прославлення творчої активності, особливо у пізнанні природи та навколишнього світу.

Розквіт грецької цивілізації є винятковою подією в історії людства. Виникнення науки, художньої літератури, якісно відмінної від фольклору і від літературних форм письмової словесності, революція в області образотворчого мистецтва – все це характеризується як «грецьке диво» [1, с. 31].

На противагу міфічним уявленням щодо божественного походження творчості та засекречуванню наукових відкриттів, які підтримувалися жрецтвом Стародавнього Єгипту і Месопотамії, в Стародавній Греції з'явилося поняття особистого авторства та свободи як вищої моральної категорії.

Поява особистого авторства у Стародавній Греції за версією С. Аверинцева пов'язана з тим, що воно вперше вийшло з

тотожності архаїчного поняття авторитету, як наприклад, «Послання Птаххотепа», «Байки Езопа» і почало оцінюватись характерністю літературної манери. Грецьке слово *χαρακτήρ* означало або вирізьблений друк, або втиснутий відбиток печатки, який без помилки розпізнається серед всіх інших. Автор тому і є автором, що не схожий на інших, і занадто зуміє відрізнити його руку. На зорі авторської грецької літератури ми зустрічаємо поетів, надмірно захоплених якраз надією на силу особистого імені як магічного знаку літературної власності [2, с. 94–95].

Творча діяльність приносила авторам славу, визнання та матеріальне забезпечення.

З VII ст. до н. е. художників-вазописців почали залишати свої підписи на виконаних зображеннях. Фрагмент чашки з підписом художника, знайдений на острові Ісхія, походить, очевидно, ще до VIII ст. до н. е. Вазописець VI ст. до н. е. пише на своїй вазі: «Розписав Евтімід, син Поллі, як ніколи (не зможе зробити) Евфроній (його суперник)». Дуже рано починають ставити підписи на своїх творах грецькі скульптори. Геродот і Пліній вважають Феодора з Самоса, що вирізав друк для Поликрата, першим відомим по імені різьб'ярем. Скульптор Клеойт (початок V ст. до н. е.) з гордістю повідомляє в написі під своєю статуєю, що він винайшов встановлений в Олімпії пристрій для регулювання старту коней. Така тенденція виявляється в усіх жанрах творчості [1, с. 172–173].

Правомочності авторства використовували і архітектори. Підтвердженням цьому є ім'я грецького архітектора Сострата, за проектом якого було побудовано Фороський маяк у Стародавньому Єгипті.

Діяльність архітекторів і скульпторів вважалась менш авторитетною, ніж літературна творчість. До художнього ремесла, крім скульптури і архітектури, відносили також торевику – рельєфну обробку металевих виробів, кераміку, каменотесну справу та інші види діяльності, в основі яких лежить творча здатність людини.

У Стародавній Греції було вжито ряд заходів, спрямованих на заохочення та розширення ремісничої діяльності. Солон видав закон, відповідно до якого син мав право відмовити батькові в підтримці та опіці, якщо той в юності не навчив його якогось ремесла. Серед ремісників у Греції було багато метеків – іноземців, що поселились в Аттіці, які не були повноправними громадянами. З метою розвитку ремісничих професій та збільшення політичної ваги ремісничого класу Солон надав метекам права афінських громадян.

Важливе значення для розвитку права на свободу творчості мало розмежування художнього ремесла та літературної власності. Літературна творчість вважалась більш престижним заняттям, приносила авторам славу та більшу матеріальну винагороду. Однак переписувачі могли продавати примірники творів самостійно без відома автора, подекуди перекручуючи їх зміст.

За правилом, особисто автором виготовлявся оригінал літературного твору, або це робив писар, але обов'язково під нагля-

дом автора. Згодом з нього виготовлялися замовні копії. Писарі звіряли копії з оригіналом, а також редагували і виправляли текст. Вивірені екземпляри надходили в продаж, або дарувалися автором. Та це правило не заважало переписувати літературні твори усім бажаючим без відома і контролю автора. Це призводило до збільшення числа книг з текстами, перекрученими в порівнянні з оригіналом. Оригінали зберігалися в державних установах Афін і високо цінувалися. Видання з авторського примірника могли бути в основному тільки за життя автора. Якщо автор за життя не встигав сам підготувати до видання свої твори, він в заповіті називав осіб, які повинні були зробити це. Не видані після смерті автора твори, як правило, називалися «анекдотами» [3, с. 7].

З метою боротьби проти перекручування творів у Стародавній Греції було вжито ряд заходів, спрямованих на збереження цілісності твору.

У 330 р. до н. е. в Афіській республіці було прийнято закон, який забезпечував право на захист цілісності творів найбільш шанованих авторів трагедій – Есхіла, Софокла і Еврипіда [4, с. 15].

За законом, рукописи, що були визнані «трагедією», зберігалися в спеціальному архіві з метою здійснення контролю за недоторканністю тексту при постановці п'єси, її відповідності авторському задуму. Актори, які виконували ролі у цих п'єсах, повинні були дотримуватися офіційного тексту. Сувої, які містили офіційні тексти п'єс Есхіла, Софокла та Еврипіда, знаходилися в державній власності. Це були оригінали творів, які високо цінувалися.

Відповідно до одного з переказів, записаного Галеном, Птолемей III попросив у Афін позичити йому на деякий час офіційні тексти п'єс Есхіла, Софокла та Еврипіда під приводом копіювання для Олександрійської бібліотеки. Птолеєю довелося залишити заставу в 15 талантів (1,5–3% річного доходу Афін) в якості гарантії, що дорогоцінні сувої будуть повернуті. Однак він не повернув афінських сувої, а в Афіни відіслав копії. Звичайно ж, 15 талантів він позбувся [5, с. 152–153].

Про появу поняття «літературної власності» свідчить сформована практика претензій на авторство та його визнання.

Філострат звинувачував Софокла в запозиченнях з трагедій Есхіла, а Есхіла – в запозиченні з творчості Фриніха [6, с. 7–16].

Плагіат вважався безчесним вчинком, і греки не були абсолютно безпорадні перед обличчям «літературної крадіжки». Дослідження джерел показали, що автори творів того часу не задовольнялися однією тільки славою, а й отримували певний дохід від своїх літературних праць [7, с. 16].

Це свідчить про те, що автори Стародавньої Греції використовували окремі як майнові, так і немайнові правомочності права на свободу творчості в його сучасному розумінні, зокрема, право бути визнаним автором твору, право на цілісність та недоторканість твору з метою запобігання його зміни чи спотворенню, право на захист твору.

Появі поняття «літературної власності» сприяло усвідомлення авторами Стародавньої Греції того, що оприлюднення і використання твору зачіпає не тільки їх майнові інтереси, але й особисті права. Однак, для виконання твору згода автора у Стародавній Греції не була потрібна.

Г. Шершеневич зазначив, що греки охоче нагороджували співаків гостинним прийомом, але винагорода не завжди співпадала з приналежністю пісні самому співакові, відсутнє було поняття виключності права поширення твору [8, с. 75].

Антична традиція приписує Фалесу Мілетському першу заяву про пріоритет. Коли його запитали, яку він бажає винагороду за свої наукові відкриття, автор заявив: «Для мене було б достатньою нагородою, якби ти не став приписувати собі, коли станеш передавати іншим те, чого від мене навчився, а сказав би, що автором цього відкриття є скоріше я, ніж хто-небудь інший» [1, с. 176].

Це не є свідченням того, що митці не отримували винагороду за творчу діяльність. Навпаки, в Стародавній Греції творча діяльність могла бути єдиним джерелом для існування. Крім того, Фалес Мілетський був військовим інженером у царя Лідії Креза, а також монополістом у сфері торгівлі оливковою олією. Як винагорода за творчу діяльність Фалес бажав визнання пріоритету його авторства, прославлення свого імені у віках та між народами. З позицій сучасної концепції свободи творчості він прагнув реалізації однієї з правомочностей суб'єктивного права на творчість – бути визнаним автором наукового відкриття.

Отже, в Стародавній Греції художня, наукова чи технічна творчість була престижним заняттям, яке могло приносити прибуток, славу, визнання, увіковічення свого імені. Одним із найбільших досягнень греків у сфері розвитку свободи творчості була поява особистого авторства та свободи від обмежень жрецтва. Творча діяльність приносила авторам славу, визнання та матеріальне забезпечення.

З'явилося розмежування художнього ремесла та літературної власності. До художнього ремесла відносили скульптуру, архітектуру, горевтику – рельєфну обробку металевих виробів, кераміку, каменотесну справу та інші види діяльності, в основі яких лежить творча здатність людини.

Літературна творчість вважалась більш престижним заняттям, ніж художнє ремесло. Оригінали творів найбільш відомих авторів зберігалися в державному архіві. Вони становили велику цінність у зв'язку з тим, що численні переписувачі творів могли вносити в них зміни.

У автора було право на визнання його автором твору та поширена практика захисту цього права. Автору належало право на перше видання твору, яке могло бути передане у спадок, якщо автор за життя не встиг видати твір. Незважаючи на усвідомлення авторами Стародавньої Греції того, що оприлюднення і використання твору зачіпає їх інтереси, поняття виключності поширення твору було відсутнє. Для виконання чи переписування твору згода автора не була потрібна. Переслідувалось лиш внесення змін до твору під час виконання чи переписування.

Внаслідок аналізу джерел можна зробити висновок, що право на пріоритет авторства також походить із Стародавньої Греції. Його приписують Фалесу Мілетському, який наказав своїм наслідувачам, щоб ті зазначали, що саме він є автором наукових відкриттів, про які їм повідомив.

Висновки. Серед досягнень стародавніх греків, які дозволяють стверджувати про культурний переворот у розвитку суспільства, особливе місце належить формуванню права на свободу творчості як одного з основних прав людини. На відміну від Стародавніх держав Месопотамії та Стародавнього Єгипту, творча діяльність перестала бути монополією жрецтва. Її поділяли на художнє ремесло та літературну власність.

На основі дослідження джерел права, історико-правових пам'яток, результатів творчої діяльності Стародавньої Греції можна зробити висновок про те, що зміст права на творчість становили такі правомочності:

- можливість особистого авторства та його захисту;
- становлення права на пріоритет авторства;

- право на цілісність та недоторканість твору;
- право на свободу від обмежень жрецтва у творчій діяльності;
- право на перше видання твору належало автору і могло бути передане у спадок, якщо автор за життя не встиг видати твір;
- з'явилося поняття «літературної власності»;
- автор не мав виключних прав на поширення та використання твору.

Пріоритетним напрямом подальших досліджень є створення історико-правових робіт, в яких було б ґрунтовно проаналізовано генезис права на свободу творчості в епоху Середньовіччя. Значно глибшої розробки потребує порівняльно-правовий аналіз англо-американської і романо-германської концепції права на свободу творчості.

Література:

1. Зайцев А.И. Культурный переворот в Древней Греции VIII–V вв. до н. э. / А.И. Зайцев; под ред. Л.Я. Жмудя. – 2-е изд., испр. и перераб. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2000. – 320 с.
2. Аверинцев С.С. Риторика и истоки европейской литературной традиции / С.С. Аверинцев. – М.: «Языки русской культуры», 1996. – 448 с.
3. Формула приоритета. Возникновение и развитие авторского и патентного права / [Л.М. Вишневецкий, Б.И. Иванов, Л.Г. Левин]; под ред. К.С. Пигрова. – Л.: Наука, 1990. – 205 с.
4. Кірін Р.С. Інтелектуальна власність: [підручник] / [Р.С. Кірін, В.Л. Хоменко, І.М. Коросташова]. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2012. – 320с.
5. Бивен Э. Династия Птолемея. История Египта в эпоху эллинизма / Э. Бивен; пер. с англ. Т.Д. Шуликовой. – М.: Центрполиграф, 2011. – 447 с.
6. Литвинчук И.Л. История экономико-правового регулирования отношений интеллектуальной собственности / И.Л. Литвинчук // АНТРО. Анналы научной теории развития общества. – 2014. – № 1 (14). – С. 7–16.
7. Азбука авторского права. / пер. с англ. Е.В. Тарасовой. – М.: Юрид. лит., 1982. – 104 с.
8. Шершеневич Г.Ф. Авторское право на литературные произведения / Г.Ф. Шершеневич. – Казань: Тип. Имп. ун-та, 1891. – 321 с.

Опольская Н. М. Становление права на свободу творчества в Древней Греции

Аннотация. В статье исследуется история развития права на свободу творчества в Древней Греции. Автор рассматривает содержание становления права на творчество, его правомочий на основе исследования источников права, историко-правовых памятников, результатов творческой деятельности Древней Греции.

Ключевые слова: право на творчество, свобода творчества, творческая деятельность, авторское право.

Opolska N. The establishment of the right to freedom of art in Ancient Greece

Summary. The article examines the history of development the right for the freedom of art in Ancient Greece. The author considers the distinction of craft art and literary property. The author considers the establishment of the content of the right to work, its powers on the basis of the study of sources, historical and legal monuments, creative activities of Ancient Greece results.

Key words: right to work, freedom of work, creativity, copyright.